

Tekening van de Akerk zoals ze vóór 1671 was, gemaakt door R. Usinck. Collectie Groninger Archieven (1536-3092)

Over de kerk aan de A en haar naam

Jan van den Broek

Voor de tweede kerk van de stad Groningen zijn verschillende benamingen in gebruik: Der Aakerk en Akerk, met daarop weer variaties in het gebruik van koppeltkens. Maar wat is nu historisch én taalkundig juist? Jan van den Broek, oud-gemeentearchivaris en stadshistoricus, besteedde er in zijn proefschrift *Groningen, een stad apart* (2007) al aandacht aan, enigszins verstopt in het uitvoerige notenapparaat. Hier licht hij de kwestie uitvoeriger toe.

De oudste tekst over de Akerk in Groningen dateert van 1247. De rivier de A wordt daarin niet genoemd. In dit stuk deelt de Utrechtse bisschop Otto [III] van Holland mee, dat burgers van Groningen in het verleden een kapel hebben gebouwd en dat Otto [II] van Lippe, zijn voor-voorganger op de Utrechtse bisschopszetel, met de bouw daarvan had ingestemd. Otto II had de kapel bovendien tot parochiekerk verheven en haar alle rechten geschonken die daarbij horen. De kapel was gebouwd ter ere van God, de moeder Gods Maria, de heilige Nicolaas en alle heiligen. In de akte van 1247 bevestigde bisschop Otto III de rechtshandeling van zijn naamgenoot, maar bepaalde in afwijking daarvan dat de pastoor van de nieuwe parochiekerk door de burgers van de westelijke stadswijken moest worden gekozen. Daarmee brak hij met de praktijk die in dit deel van het bisdom Utrecht gangbaar was. De

Sint-Maartenskerk was de 'moederkerk' van alle andere kerken in dit gebied en alleen de pastoor van Sint Maarten had het recht om kandidaten voor de pastoorsfuncties in die kerken voor te dragen. Dat er voor de Akerk een andere, meer 'democratische' procedure werd verordonneerd, wijst op de toegenomen invloed van de Groningse burgerij ten koste van de Utrechtse hiërarchie. Dit past bij het beeld dat we van het dertiende-eeuwse Groningen hebben: in deze tijd groeit het zelfbewustzijn van de burgerij, ontstaan burgerlijke instituties en verliezen ook de Utrechtse prefect en zijn ridders hun machtsposities.

Patroonheiligen en A

De akte van 1247 maakt niet duidelijk hoe de tweede parochiekerk van Groningen precies moest heten. Er is een bron uit 1332 die de twee stadspastors aanduidt als '*rectores ecclesiarum Martini et Nycolai*' ('de pastors van de kerken van Martinus en Nicolaus'), maar dat is ook meteen de enige tekst waarin de Akerk 'Sint Nicolaaskerk' wordt genoemd. Vóór de verovering van Groningen door prins Maurits en graaf Willem Lodewijk en de daarop volgende Reformatie (1594) werd ze meestal aangeduid als '(kerk van) Onze Lieve Vrouw ter A'. Een heel enkele keer ontbreekt de vermelding van de A. De pastoor van de Akerk wordt dan aangeduid als '*cureyt van onser Vrouwenkerke in Groninghen*' (1394). Het omgekeerde komt veel vaker voor: dan werd naam van de patroonheilige weggelaten en sprak men over de 'kerkvoogden ter A' of '*rectoir* [pastoor] *ter A*'.

Voor het taalgebruik was het dan ook van weinig betekenis dat de Reformatie een einde maakte aan de Mariaverering. Na 1594 wordt de tweede stadskerk consequent '*Akerck*' genoemd. De vernoeming van de rivier in de naam van de kerk geeft niet alleen aan waar het gebouw stond, maar onderstreept ook de betekenis die de A voor het middeleeuwse Groningen had. In twaalfde- en dertiende-eeuwse bronnen wordt Groningen een rijke stad genoemd. Die reputatie zal vooral te danken zijn geweest aan de handelsvaart. De verbinding tussen Groningen en de zee werd gevormd door de benedenloop van de Drentsche Aa, die aan de westzijde langs de nederzetting *Cruoninga* stroomde en zich in de Paddepoel met de Hunze verenigde.

Ook het feit dat de oorspronkelijke kapel aan de A mede ter ere van Sint-Nicolaas was opgericht, wijst op het belang van de rivier en de zeevaart voor de inwoners van de twee westelijke 'kluften' van Groningen. Sint-Nicolaas is immers de patroonheilige van (onder vele anderen) de zeevaarders en anderen die hun kost op het water verdienen.

Stadsgezicht van Groningen met 'Unser Vrouwen Kerck'
 (in *Civitates orbis terrarum* (1576-1577) van Georg Braun en Frans Hogenberg.
 Collectie Groninger Acheiven (817-1985).

Tierelantijnen

Begin jaren tachtig van de vorige eeuw, na de voltooiing van de laatste grote restauratie van de Akerk, is de aanduiding 'de Der Aa kerk' in zwang gebracht. Op een andere plaats heb ik terloops aangegeven wat er mis is met deze nieuwe naam.¹ De woordcombinatie 'der Akerk' komt weliswaar vaak in oude bronnen voor, maar de betekenis ervan is niet eenduidig. Ze kan 'kerk van de A' betekenen, maar ook 'van de Akerk'. Het woordje 'der' – een verbogen vorm van het vrouwelijke lidwoord 'die' – kán dus onderdeel zijn van de naam van de kerk, maar dat is lang niet altijd het geval. Wanneer je 'der Akerk' in oude teksten tegenkomt, hangt het verbogen lidwoord vaak af van een voorzetsel (bijvoorbeeld 'van', 'bij' of 'tot') of van de functie die het woord 'Akerk' in de zin heeft. In dat geval is 'der' geen onderdeel van de naam. Als gevolg van deze meerduidigheid wordt de Akerk in geschreven teksten op verschillende manieren aangeduid. De versie met twee lidwoorden ('de der Aa kerk') hoort niet bij de vele varianten die ik heb gezien.

Je hoeft overigens geen taalkundige te zijn om aan te voelen dat de benaming 'de Der Aa kerk' niet deugt. Het is daarom goed dat de Stichting Oude Groninger Kerken onlangs stilletjes is teruggekeerd tot de oude en vertrouwde benaming 'Akerk'. Gewoon, zonder tierelantijnen als een dubbele 'aa', 'ae' of een 'c' tussen de 'r' en de 'k'. Voor de liefhebbers is 'Onze Lieve Vrouwe ter A' een historisch verantwoorde variant.

¹ Jan van den Broek, *Groningen, een stad apart. Over het verleden van een eigenzinnige stad (1000-1600)* (Assen 2007) 362, noot 125.

Over de auteur

Jan van den Broek ('s-Hertogenbosch 1945) is na zijn studie klassieke talen te Nijmegen gedurende 50 jaar actief geweest als medewerker en later vrijwilliger bij het rijksarchief in de provincie Groningen, het gemeentearchief van Groningen en de Groninger Archieven. Als inventarisator en onderzoeker heeft hij zich vooral bezig gehouden met de schriftelijke bronnen van de Groninger geschiedenis uit de periode vóór 1600. Hij schreef diverse publicaties, waaronder het proefschrift *Groningen, een stad apart. Over het verleden van een eigenzinnige stad (1000-1600)*. Deze tekst en vele andere studies – vooral over de landschapsgeschiedenis van Groningerland – zijn te vinden op de website www.vanlauwerstoteems.nl.

Gepubliceerd in Groninger Kerken, December 2022, 30-32

